

Fokozottan kiszolgáltatott fogvatartotti csoportokhoz tartozók meghallgatásának sajátos módszerei – PSZICHOSZOCIÁLIS FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK –

Módszertani anyag a nemzeti megelőző mechanizmus feladatainak végrehajtásához

Az OPCAT¹ 19. cikke értelmében a nemzeti megelőző mechanizmusoknak a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzése érdekében a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmódot az OPCAT 4. cikk szerinti fogvatartási helyeken (így például börtönökben, kórházakban, iskolákban, a gyermekek, időskorúak, mentális betegséggel vagy fogyatékossgal élő személyek gondozásával foglalkozó intézményekben)² rendszeresen vizsgálniuk kell.

Az NMM megelőző tevékenysége körében a fő feladata a fogvatartási helyszínek látogatása. Ennek során az elsődleges információforrás a szabadságuktól megfosztott személyekkel való közvetlen találkozás, velük interjú készítése annak érdekében, hogy első kézből jusson a helyzetükre vonatkozó információhoz.

Bár a fogvatartottak általában is kiszolgáltatott személyeknek minősülnek, egyes csoportjaik esetében bizonyos tulajdonságok és/vagy körülmények folytán ez fokozottan érvényesül, mely körbe beletartoznak például a nők, fiatalok, kisebbségi csoportok tagjai, külföldiek, fogyatékossgal élők, nemi kisebbséghez tartozók.³

Több kockázati tényező együttesen (interszekcionalitás) fokozott sérülékenységet idézhet elő, illetve azzal a következménnyel is járhat, hogy az érintett a kínzás és egyéb rossz bánásmódok sajátos formáival szembesülhet.⁴

A kiszolgáltatott helyzetet megalapozó tulajdonság, körülmény jellemzően hatással van az érintett személlyel való kommunikációra is, melyet mind a helyszíni látogatás előkészítése, mind annak lebonyolítása során figyelembe kell venni.

A magyar nemzeti megelőző mechanizmus által 2021. szeptember 29-30-án szervezett „Speciális fogvatartotti csoportok esetében alkalmazható interjútechnikák” tematikájú nemzetközi workshopon a résztvevők tapasztalatcseréje alapján az NMM-ek kiszolgáltatott csoportokat érintő látogatásaival kapcsolatban az alábbi közös követelmények körvonalazódtak:

1. A helyszíni látogatást megelőzően:

- a látogatás alapos előkészítése;
- tapasztalati szakértők bevonása (és részvételük a monitorozás minden szakaszában);
- a látogatócsoport megfelelő összetétele (létszám, nem, életkor, szakmai háttér – multidiszciplinaritás).

2. A vizsgálat lefolytatása során:

- 'do no harm' – ne árts!;
- a meghallgatott személy tájékoztatása;
- empátia;
- traumatudatos szemlélet;
- megfelelő idő biztosítása;
- az interjú során kapott információk bizalmas kezelése;

- a címkézés, általánosítás, előítéletesség kerülése;
- megfelelő nyelvezet és terminológia használata;
- a testbeszédre való odafigyelés;
- alapos információgyűjtés és cross-check, trianguláció;
- visszajelzés.

3. A vizsgálatot követően:

- megtorlás tilalma;
- a jelentés tartalma, struktúrája; a nemzetközi emberi jogi sztenderdek figyelembe vétele;
- utánkövetés;
- továbbképzés fontossága, érzékenyítés;
- kapcsolattartás (*SPT, CPT, NMM, Network, szakértők*).

Interjúzás pszichoszociális fogyatékossgal élő személyekkel⁵

A pszichoszociális fogyatékossgal élő személyekre gyakran tekintenek szánalommal vagy félelemmel, ami stigmatizációhoz és diszkriminációhoz, végső soron pedig az emberi jogaik megsértéséhez vezet. A fogyatékossgal élő, szabadságuktól megfosztott személyek esetében az elszigeteltség, az alá-fölérendeltségi viszonyok és az, hogy nem irányíthatják saját életüket, fokozza a kiszolgáltatottságukat.

A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény (CRPD Egyezmény) 4. cikke alapján a részes államok kötelezettsége, hogy biztosítsák és elősegítsék valamennyi alapvető emberi jog és szabadság teljes megvalósulását valamennyi fogyatékossgal élő személy számára, bármiféle hátrányos megkülönböztetés nélkül. Ennek értelmében CRPD Egyezményben foglalt jogok a szabadságuktól megfosztott személyeket is megilletik.

A CRPD Egyezmény egyik általános alapelve a teljes és hatékony társadalmi részvétel és befogadás (3. cikk c) pont). A fogyatékossgal élő személyek semmilyen esetben nem indokolhatja a szabadságtól való megfosztást (14. cikk b) pont).

A helyszíni látogatás során szem előtt tartandó legfontosabb alapelvek:

1. Ne árts!:

- a megtorlás elkerülése
 - o minél több személlyel beszéljünk
 - a legelszigeteltebb körülmények között (izolációs szobában, magánzárkában) tartózkodókkal;
 - fizikai vagy kémiai korlátozás alatt állókkal;
 - újonnan érkezett személyekkel;
 - azokkal, akik a legrégebben tartózkodnak az intézetben;
 - nemi és életkori szempontokat is vegyünk figyelembe;
 - készüljünk fel az alternatív kommunikációs formákat használókkal való beszélgetésre;
 - o a jelentésben ne fedjük fel az interjúalanyok kilétét;
 - o az esetleges utólagos büntetés jelzéséhez adjunk meg elérhetőséget;
- ügyeljünk arra, hogy az interjú folyamata ne legyen káros az interjúalany számára.

2. Rendszeresen végezzünk helyszíni vizsgálatokat (ismételt vizsgálatok és szisztematikus utánkövető látogatások)

3. Mutassuk ki függetlenségünket (az intézettől, a kormányzattól)

4. Állítsunk össze hiteles látogatócsoportot:
 - megfelelő összetétel (tapasztalati szakértő, egészségügyi szakember és emberi jogi szakértő bevonása);
 - megfelelő felkészültség, tréning.
5. Gyűjtsünk megbízható információkat (trianguláció – a különböző forrásból származó információk összevetése)
6. Vegyünk fel érdeklődő gondolkodásmódot (tárjuk fel a részleteket, az inkonzisztenciákat)
7. Tároljuk biztonságosan az információkat (megelőzve pl. a nevek és elérhetőségek véletlen közzétételét).

Az interjú lefolytatása – néhány gyakorlati szempont:

- Ügyeljünk arra, hogy megfelelően mutatkozzunk be, nyilvánítsuk ki függetlenségünket és magyarázzuk el szerepünket.
- Először nyitott kérdéseket tegyünk fel, zárt vagy fókuszált kérdéseket az információk pontosítására használjunk.
- Vegyük figyelembe a pszichiátriai gyógyszerek hatásait.
- A méltóság megőrzése - ne helyezünk hangsúlyt a diagnózisra vagy a „mentális betegségre”.
- Világosan és alaposan tájékoztassuk az interjúalanyt az információk bizalmas kezeléséről.
- Kerüljük el, hogy a személyzet vagy más lakók jelen legyenek az interjú során.
- Folyamatos jegyzetelés helyett valóban figyeljünk oda az interjúalanyra.
- Magyarázzuk el, hogy milyen korlátai vannak a munkánknak; ne ajánljunk segítséget, csak ha ténylegesen tehetünk is valamit.
- Tartsuk tiszteletben az interjúalany döntéseit, és győződjünk meg róla, hogy ők maguk adták beleegyezésüket (és nem csak a gondnokuk).
- Egészítsük ki a kapott információkat megfigyeléseinkkel (milyen napszak van, mit csinál a személyzet, láthatóak-e a rossz bánásmód fizikai jelei).

Szabadságuktól megfosztott pszichoszociális fogyatékossgal élő személyekre vonatkozó nemzetközi emberi jogi standardok⁶

- [a 2007. évi XCII. törvénnyel kihirdetett Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv](#)
- [Fogyatékossgal Élő Személyek Jogaival Foglalkozó Bizottság - Útmutató a 14. cikkhez – a fogyatékossgal élő személyek szabadságáról és biztonságáról \[Guidelines on article 14, The right to liberty and security of persons with disabilities; UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities; September 2015\] angol nyelvű dokumentum](#)
- [Fogyatékossgal Élő Személyek Jogaival Foglalkozó Bizottság, 5. sz. Általános Kommentár \(2017\) - Önálló életvitel és a közösségbe való befogadás \(CRPD/C/GC/5\)](#)
- [United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners \(the Nelson Mandela Rules\) General Assembly resolution 70/175, annex, adopted on 17 December 2015 angol nyelvű dokumentum](#)
- [az ENSZ kínzás elleni küzdelemmel foglalkozó különleges jelentéstevőjének időszaki jelentése \[Interim report of the Special Rapporteur on torture and other cruel,](#)

[inhuman or degrading treatment or punishment \(A/63/175\); 28 July 2008\]](#) angol nyelvű dokumentum

- [az Európai Tanács Miniszteri Bizottságának a mentális zavarokkal élő személyek emberi jogai és méltósága védelmének ellenőrzéséről szóló CM/Rec\(2009\)3 ajánlása \[Recommendation CM/Rec\(2009\)3 of the Committee of Ministers to member states on monitoring the protection of human rights and dignity of persons with mental disorder\]](#) angol nyelvű dokumentum
- [az Európai Tanács Miniszteri Bizottságának a fogyatékossgal élő gyermekek intézménytelenítéséről és közösségi életéről szóló CM/Rec\(2010\)2 ajánlása \[Recommendation CM/Rec\(2010\)2 of the Committee of Ministers to member states on deinstitutionalisation and community living of children with disabilities\]](#) angol nyelvű dokumentum
- [Fogyatékossgal élő fogvatartottak Európában – az Európa Tanács Parlamenti közgyűlésének határozata \[Detainees with disabilities in Europe, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Resolution 2223 \(2018\)\]](#) angol nyelvű dokumentum
- [Az Emberi Jogok Európai Bíróságának tájékoztatója – Fogva tartás és mentális egészség \[European Court of Human Rights Factsheet – Detention and mental health, March 2020.\]](#) angol nyelvű dokumentum
- [Az Emberi Jogok Európai Bíróságának tájékoztatója – A fogvatartottak egészséggel kapcsolatos jogai \[European Court of Human Rights Factsheet – Prisoners' health-related rights, July 2020.\]](#) angol nyelvű dokumentum
- [Az Európai Parlament 2017. október 5-i állásfoglalása a büntetés-végrehajtási rendszerekről és a börtönkörülményekről \[2015/2016\(INI\), P8TA\(2017\)0385\]](#)
- [A BIZOTTSÁG AJÁNLÁSA \(2013. november 27.\) a büntetőeljárás során gyanúsított és vádolt kiszolgáltatót személyekre vonatkozó eljárási biztosítékokról. 2013/C 378/02 2013.12.24](#)

A pszichoszociális fogyatékossgal élő személyek meghallgatásával kapcsolatos további dokumentumok

- [Chapter 11 – Interviewing. OHCHR: Manual on human rights monitoring. Professional Training Series No 7. New York ; Geneva: UN, 2011 \(HR/P/PT/7/Rev.1\)](#) angol nyelvű dokumentum
- [Krassimir Kanev: Sérülékeny fogvatartottak – Kézikönyv a Nemzeti Megelőző Mechanizmusoknak \(2021\)](#)
- [MDAC, GIP, LIGA, ACT: The CHARM Módszertan - emberi jogi monitorozó módszertan a gyermekbántalmazás megszüntetésére. 2017.](#)
- [The Institutional Treatment, Human Rights and Care Assessment \(ITHACA\) Toolkit. A comprehensive human-rights based approach to monitoring in mental health and social care settings](#) angol nyelvű dokumentum
- [Principles on Effective Interviewing for Investigations and Information Gathering, May 2021.](#) angol nyelvű dokumentum

Hivatkozások

¹ A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény fakultatív jegyzőkönyve, kihirdette a 2011. évi CXLI. törvény. <https://njt.hu/jogszabaly/2011-143-00-00>

² UN Committee Against Torture, General Comment No. 2, CAT/C/GC/2 par 15.. <https://undocs.org/en/CAT/C/GC/2>

³ SPT: The approach of the Subcommittee on Prevention of Torture to the concept of prevention of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment under the OPCAT CAT/OP/12/6, par 5. (j).

<https://undocs.org/en/CAT/OP/12/6>

valamint Report of the UN Special Rapporteur on torture (2016) A/HRC/31/57.

<https://undocs.org/en/A/HRC/31/57>

⁴ CAT General Comment No 2, par. 22.; Report of the UN Special Rapporteur on torture (2016) A/HRC/31/57, par. 9.

⁵ Felhasznált források:

Krassimir Kanev: Prisoners in a situation of vulnerability – A Handbook for National Preventive Mechanisms (2021) https://bim.lbg.ac.at/sites/files/bim/attachments/handbook_-_prisoners_in_a_situation_of_vulnerability_-_bhc.pdf, The Institutional Treatment, Human Rights and Care Assessment (ITHACA) Toolkit. A comprehensive human-rights based approach to monitoring in mental health and social care settings https://www.mdac.org/sites/mdac.info/files/ithaca_toolkit_english.pdf, valamint a magyar NMM által 2021. szeptember 29-30-án szervezett „Speciális fogvatartotti csoportok esetében alkalmazható interjútechnikák” tematikájú nemzetközi workshopon elhangzottak, különös tekintettel Steven Allen, a Validity Alapítvány társelnökének előadására.

⁶ Az APT által összeállított, <https://www.apt.ch/en/knowledge-hub/detention-focus-database/groups-situations-vulnerability/persons-disabilities>, valamint a Krassimir Kanev: Prisoners in a situation of vulnerability – A Handbook for National Preventive Mechanisms (2021) 42. oldalán található lista alapulvételével készült. https://bim.lbg.ac.at/sites/files/bim/attachments/handbook_-_prisoners_in_a_situation_of_vulnerability_-_bhc.pdf